

Duška Popović

ČITATI, RAZUMJETI, ZNATI

SAVREMENI PRISTUP NASTAVI JEZIKA

Podgorica, 2014.

1. PREDMETNI PROGRAM ZA JEZIK I KNJIŽEVNOST

U osnovnoj školi predmet Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost izučava se svih devet godina školovanja: u prvom ciklusu – šest časova nedjeljno, u drugom – pet časova, u trećem ciklusu – četiri časa nedjeljno³. Odluku da se u prvom ciklusu za taj predmet izdvoji šest časova nedjeljno *Komisija za nastavne programe za osnovnu školu* donijela je na osnovu značaja nastave ovog predmeta za opšti uspjeh u školi i uporedne analize nastavnih programa razvijenih evropskih zemalja, u kojima je broj časova namijenjen nastavi maternjeg jezika znatno veći nego u nastavnom planu i programu osmogodišnje osnovne škole. No, u drugom i trećem ciklusu devetogodišnje osnovne škole to je i dalje znatno manji broj časova nego u nekim evropskim zemljama. Na primjer, u Francuskoj učenici imaju 12 časova maternjeg jezika nedjeljno, u Njemačkoj devet, u Grčkoj i Švedskoj jedan manje, dok u Rusiji imaju sedam časova nedjeljno.

Znanja iz tog predmeta provjeravaju se na kraju prvog i drugog ciklusa u okviru interno-eksterne provjere znanja (testovi dolaze eksterno, a testiranje i analizu rezultata sprovodi škola) i na kraju trećeg ciklusa, tj. na kraju osnovnog školovanja (eksterna provjera znanja).

U okviru stavke „Određenje predmeta“, u *Predmetnom programu* piše: *Nastava maternjeg jezika ima važan zadatak da kroz znanje jezika i poznavanje literature pomogne učeniku da postane samostalna, slobodna, kreativna i kulturna ličnost, svjesna sopstvenog identiteta i identiteta svog naroda, odnosno nacionalne ili etničke grupe. Čitanjem literature učenik usvaja materijal koji razvija njegov emocionalni život i njegovu sliku o svijetu, znanje o samom sebi i o drugim ljudima, o ljudskim iskustvima i imaginaciji. Razvijajući i cijeneći vlastiti jezik i vlastitu kulturu, učenici saznaju da postoje druge kulture i drugi jezici, koje takođe treba cijeliti. Nastava maternjeg jezika upućuje učenike da uvažavaju kulturno nasljeđe čovječanstva, a veliki dio ljudskog intelektualnog kapitala živi u jeziku i kao jezik.*

³ *Nastavni predmet – Maternji jezik i književnost, predmetni program: srpski, crnogorski, bošnjački i hrvatski jezik i književnost*, MPN, Zavod za školstvo, Podgorica, 2005; *Nastavni predmet – Crnogorski jezik i književnost*, MPS, Zavod za školstvo, Podgorica, 2011.

Takvi i slični zadaci u vezi s nastavom maternjeg jezika postavljani su, naravno, i ranije. Međutim, u programu o kojem je riječ insistira se na drugačijem pristupu i organizaciji cjelokupnog nastavnog procesa, prije svega zato što pripada djelimično otvorenom nastavno-ciljnom tipu kurikuluma.

1.1. Pojam kurikulum

Pojmom *kurikulum* označava se vaspitno-obrazovni proces u najširem smislu: sve ono što čini realnost učenikovih iskustava u školi tokom njegovog školovanja. Njime su obuhvaćeni: *cilj učenja* (zašto se uči), *sadržaj učenja* (nastavni plan i program), *metode učenja* (kako se uči), *način vrednovanja* itd. Sadržaj pojma *kurikulum* moguće je i dalje razrađivati, pa se može reći da objedinjava odnose u školi, nastavnikovu ličnost, propisane udžbenike, uslove u kojima se uči itd.

Prema stepenu strukturiranosti, razlikuju se *otvoreni* i *zatvoreni kurikulum*. U *otvorenom kurikulumu* propisani su nastavni ciljevi za određeni period (*šta se podučavanjem i učenjem želi postići*), a školi i nastavniku ostavljeno je da konkretizuju ili operacionalizuju ciljeve za određeni razred, period i slično. U okviru *zatvorenog kurikulum*a propisani su svi ciljevi i nastavni sadržaji (broj časova namijenjen nastavi raspoređen na cjeline programa, broj časova obrade i utvrđivanja i sl.). Na taj način nastavnik nema mogućnost prilagođavanja programa planiranjem nastave za rad u određenoj sredini i s konkretnim učenicima, već mora da ispoštuje sva ograničenja nametnuta programom.

Svaki kurikulum (implicitno ili eksplicitno) sadrži sljedeće elemente: ciljeve učenja, sadržaje učenja, metode učenja i postupke evaluacije. Njihov sadržaj zavisi od usvojenog tipa kurikulum, tj. od toga da li se više radi o zatvorenom ili o otvorenom kurikulumu, a razlikuju se po tome koji je od osnovnih elementa uzet kao polazište u planiranju kurikulum.

S obzirom na različita shvatanja prirode i porijekla znanja, kurikulum može da bude nastavno-lekcijski, nastavno-ciljni i procesno-razvojni. Polazište nastavno-lekcijskog pristupa jeste bihevioristička teorija učenja (polazi se od pitanja *šta se uči?* i propisuju, prije svega, sadržaji učenja), dok je procesno-razvojni pristup bliži konstruktivističkom shvatanju porijekla znanja (polazi se od pitanja *kako se uči?* i upućuje na osnovne postupke i metode učenja).

U prethodnom periodu naši programi pripadali su *zatvorenom tipu kurikulum*a i imali su kao polazište *sadržajni pristup* (bili su propisani sadržaji učenja a program je bio ustanovljen na opštem nivou i u cjelosti obavezan za sve škole). Aktuelni obrazovni programi, koji su počeli da se primjenjuju 2004. godine, pripadaju *djelimično otvorenom tipu kurikulum*a (ostavljena je mogućnost prilagođavanja kurikulumu uslovima u kojima se

realizuje), i kao polazište imaju *ciljni i procesno-razvojni pristup* (propisani su ciljevi i ishodi, i služe kao polazište za planiranje aktivnosti učenja).

Obrazovni pristup za koji smo se u Crnoj Gori opredijelili više je usmjeren na kvalitet znanja nego na sadržaj učenja. Kvalitet znanja definisan je standardima znanja za svaki ciklus. Standardi pokazuju najniži nivo znanja i vještina koji je rezultat učenja u školi, a za koji se može reći da predstavlja kvalitet u obrazovanju. Standardi su definisani tako da budu mjerljivi, i osnova su za interno i eksterno vrednovanje postignuća učenika u školi.

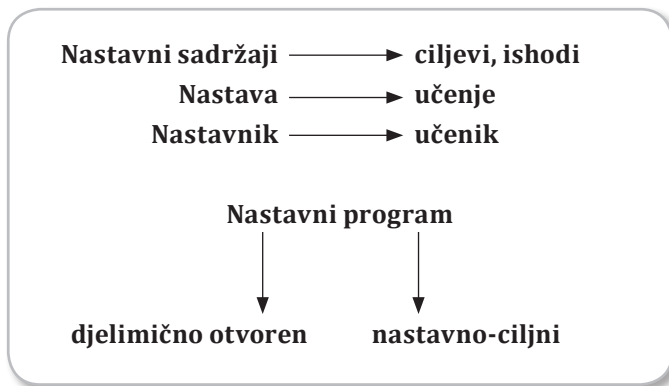
Prilikom koncipiranja svih naših predmetnih programa, pa i programa za maternji jezik i književnost, uvažavan je holistički pristup obrazovanju, pa sadrže:

- *opšte ciljeve predmeta* (koji su usklađeni sa ciljevima predmetne oblasti i odnose se na doprinos tog predmeta ukupnom razvoju ličnosti učenika);
- *operativne ciljeve* (davanje smjernica nastavniku za planiranje i pripremanje učenja u školi);
- *predložene aktivnosti* (pomoću kojih treba da se obezbijedi kvalitet procesa učenja);
- *pojmove* (samo naznačeni sadržaji učenja);
- *korelacije* (pomoću kojih treba da se obezbijedi da učenik doživljava ono što trenutno uči kao dio ukupnog obrazovnog procesa u školi);
- *didaktička uputstva* (kojima treba da se preusmjeri aktivnost nastavnika na času i da se obezbijedi aktivan položaj učenika u procesu učenja);
- *ishode*, tj. *standarde* (koji ukazuju na rezultat učenja u školi, i kojima se proces učenja više usmjerava na kvalitet nego na sadržaj obrazovanja);
- *uslove* u kojima se učenje odvija (odnose se na minimalne standarde koje treba obezbijediti učeniku da bi uspješno učio u školi) itd.

Gledano u cjelini, kurikulum (u ovom slučaju izražen kroz predmetni program), tj. svi njegovi djelovi (ciljevi učenja, aktivnosti učenja, uslovi u kojima se učenje odvija...), usmjeren je na obezbjeđivanje ostvarivanja predviđenih ishoda obrazovanja. Ishodima obrazovanja opisuju se znanja, vještine i vrijednosti koje svaki učenik tokom učenja treba da usvoji da bi bio osposobljen za dalje učenje i aktivno uključivanje u društveni i profesionalni život zajednice kojoj pripada.

Dakle, kompletna struktura programa pomjerena je od nastavnika ka učeniku. Programom se sada upućuje na to šta učenik treba da zna, da nauči, da može, šta treba da radi da bi uspio, tako da je jasno da se nastavnim programom podržava nastavni proces usmjeren na učenika, odnosno formiranje učionica u kojima učenici imaju centralnu ulogu.

Shema 1: Promjene u obrazovnom sistemu – nastavni proces usmjeren na učenika

1.2. Predmetni program – osnovne karakteristike

Program je podijeljen na dvije oblasti: nastava jezika i nastava književnosti. I jedna i druga oblast zasniva se na razvoju četiri aktivnosti sporazumijevanja (slušanje, govor, čitanje i pisanje) kroz rad na tekstovima različitih vrsta. Nastava jezika (koja obuhvata sticanje gramatičkih i pravopisnih znanja i sticanje vještine čitanja neumjetničkih tekstova, tj. vještine učenja putem čitanja) realizuje se na neumjetničkim tekstovima (naučnopopularni, tekstovi s praktičnom namjenom i dr.) i njena osnovna svrha jeste da se učenik opismeni, tj. da najbolje praktično i stvaralački savlada sve četiri aktivnosti, te da shvati osnove jezika kao sistema.

Nastava književnosti realizuje se na odabranim književnim djelima. U okviru prvog i drugog ciklusa to je spisak predloženih djela, dok u trećem ciklusu postoji tzv. kanon – propisani tekstovi koji su obavezni i većinom se odnose na literarno vrijedna djela iz svjetske književnosti, crnogorske književnosti i književnosti iz okruženja. Rad na umjetničkim tekstovima zasniva se na teoriji recepcije i na komunikacijskom pristupu u nastavi književnosti, čiji je glavni cilj buđenje i očuvanje učenikovog interesovanja za čitanje i razvijanje stvaralačkog odnosa prema umjetničkom tekstu.

Prilikom obrade neumjetničkih tekstova, nastava tog predmeta povezuje se s učenikovim iskustvom i predznanjem, ali i sa ciljevima, aktivnošću i sadržajem predmeta prirodne i društvene grupe. Tu su i elementi medijskog obrazovanja. Prilikom čitanja, slušanja ili gledanja propagandnih medijskih tekstova, učenici se usmjeravaju na promišljanje o njihovoj sadržini i na kritičko prihvatanje takvih tekstova.

I jedna i druga vrsta tekstova podloga su za različite oblike usmenog i pisanog izražavanja. U slučaju neumjetničkih tekstova, cilj je savladavanje strategije njihovog čitanja i vještine učenja putem čitanja, ali i osposobljavanje učenika za stvaranje sličnih tekstova. Kada je o nastavi književnosti riječ, stvaranje usmenog i pisanog teksta po uzoru na čitani, tj. stvaranje novog teksta, način je da se produbi literarno-estetski doživljaj učenika.

Značajna promjena u odnosu na dosadašnju praksu jeste insistiranje na što većoj aktivnosti učenika – oni će sticati znanja kroz sopstvenu aktivnost, a to je jedna od garancija da će ta znanja postati njihovo trajno vlasništvo i da će im stvarna primjenljivost biti mnogo veća. Zato su predložene aktivnosti, kroz koje se mogu realizovati propisani ciljevi, važan dio nastavnog programa. Aktivnosti koje su navedene u nastavnom programu ne obavezuju nastavnika, ali njihovo postojanje u programu ukazuje mu na to da bi, ako ne primjenjuje te, trebalo da osmisli druge aktivnosti kroz koje će učenici postići postavljene ciljeve.

Tabele u programu u cjelini se direktno odnose na učenika, a indirektno na nastavnika. Analizirajući ciljeve koje učenici treba da dostignu i aktivnosti kroz koje to mogu postići, nastavnik tačno zna koja je njegova uloga, šta i kako da planira i šta da radi. Tabela se sastoji od četiri kolone: operativni ciljevi, aktivnosti, pojmovi/sadržaji i korelacije. Operativni ciljevi izvode se iz opštih ciljeva. Operacionalizovani su i usmjereni na učenika: pokazuju šta učenik treba da sazna, da postigne, da može. Obuhvataju sve taksonomske nivoe, uključuju kako sadržajne ciljeve (pojmovi, principi, zakonitosti) tako i procesne ciljeve (razne kognitivne i komunikacijske sposobnosti i kompetencije). Provjerljivi su i služe kao osnova za definisanje standarda znanja. U narednoj koloni nalazi se prijedlog aktivnosti koje upućuju na procese (učenja) putem kojih učenik ostvaruje cilj. Definiisanjem aktivnosti nastavniku su date smjernice: šta učenik treba da radi da bi postigao određeni cilj. Sadržaji koji se usvajaju dati su u narednoj koloni u obliku ključnog pojma. Što se korelacija tiče, nastojalo se da se istaknu međupredmetne veze važne za razumijevanje nekog pojma, i njih je uvijek moguće dopunjavati i unapređivati (primjer iz programa dat je u tabelama 1 i 2).

Tabela 1: Iz predmetnog programa za Crnogorski jezik i književnost (osnovna škola)

VII RAZRED

I nastavna oblast: NASTAVA JEZIKA

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi – sadržaji	Korelacija
<p>3. Učenik/ učenica razvija vještinu čitanja, razumijevanja i analize svom uzrastu odgovarajućih pisanih tekstova.</p> <p>3.1. Upoznaje namjenu i značaj kraćih nezvaničnih i zvaničnih tekstova: – nezvaničan i zvaničan poziv; – nezvanično i zvanično opravdanje.</p> <p>Osposobljava se da: – odredi poručioaca i primaoca, kao i emotivne i društvene odnose među njima; – odredi namjeru poručioaca; ako je poručilac koristio neuljudne izraze, zamijeni ih uljudnima; – odredi tekst kao zvaničan ili nezvaničan; – nađe bitne podatke; – sam/sama napiše sličan nezvanični i zvanični tekst, pri čemu poštuje osnove znanja oblikovanja zvaničnih i nezvaničnih tekstova, primjenjuje pravopisna pravila i piše čitljivo.</p>	<p>3.1. Učenici/ učenice razgovaraju o zvaničnim i nezvaničnim tekstovima koje su upoznali u prethodnim razredima (čestitke, pozivnice, pisma...).</p> <p>Poslije čitanja: – kažu ko šalje, a ko prima tekst, u tekstu traže jezičke elemente na osnovu kojih su to prepoznali/ prepoznale; – kažu da li je tekst zvaničan ili nezvaničan i u njemu traže jezičke elemente na osnovu kojih su to prepoznali/ prepoznale; – kažu što pošiljalac želi od primaoca, tj. zbog čega mu šalje tekst; u tekstu traže jezičke elemente na osnovu kojih su to prepoznali/ prepoznale; prosude da li su ti izrazi odgovarajući ili nijesu; ako je potrebno, zamijene ih uljudnijim;</p>	<p>3.1. – nezvaničan i zvaničan poziv – nezvanično i zvanično opravdanje</p>	<p>3.1. Istorija Građansko vaspitanje (kultura – skup životnih formi, stilova, obrazaca, vrijednosti)</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi – sadržaji	Korelacija
<p>3.2. U tekstu uočavaju i razumiju pojmove i njihovu funkciju u jeziku; pravilno ih koriste u usmenom i pismenom izrazu: – imenski predikat (primjeri s</p>	<p>– u toku ponovnog čitanja podvlače važne podatke.</p> <p>Poslije ponovnog čitanja:</p> <p>– prezentuju ključne pojmove i s njima povezane važne podatke; – razmišljaju o tome kako će se primalac odazvati i svoje mišljenje utemeljuju; – usmeno/pismeno dorađuju tekst; kazuju svoje mišljenje o tekstu i pokušavaju ga utemeljiti; – pričaju o svojim iskustvima i osjećanjima vezanim za tekst; – iz javnog obavještenja traže zahtijevani podatak (i u netekstualnome dijelu – npr. u tabeli); – tekst jezički analiziraju: određuju da li je pisan standardnim ili narodnim jezikom; ima li u standardnom jeziku upliva lokalnog govora; nestandardne izraze, ukoliko ih ima, zamjenjuju standardnim.</p> <p>3.2. – U tekstu podvlače pokazne zamjenice i određuju im lice, broj, rod, padež i imenicu na koju se odnose; – u tekstu podvlače prisvojne zamjenice</p>	<p>3.2. – imenski predikat – glagolski predikat – imeničke i pridjevske zamjenice – pridjevi – lične zamjenice – glagolski oblici – objekat</p>	

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi – sadržaji	Korelacija
<p>pridjevom, brojem, prilogom i imenicom u službi imenskog predikata);</p> <ul style="list-style-type: none"> - glagolski predikat (prosti i složeni); - imeničke i pridjevske zamjenice (poseban osvrt na pokazne, prisvojne i upitno-odnosnu <i>koi/koja/koje</i>); - pridjevi, lične zamjenice – promjena po padežima; - glagolski oblici: infinitiv (infinitivna osnova); lični glagolski oblici: prezent (tvorba i osnovna funkcija; prezentska osnova; uočavanje glasovnih promjena), pomoćni glagoli (<i>biti i htjeti</i> – oblik i funkcija), perfekat, aorist (uočavanje glasovnih promjena), pisanje množinskih oblika aorista (<i>bismo, biste</i>), futur I; imperativ, futur II (tvorba i funkcija), glagolski prilozi – sadašnji i prošli (tvorba i funkcija); radni glagolski pridjev; trpni glagolski pridjev. 	<p>i određuju im lice, broj, rod, padež i imenicu na koju se odnose;</p> <ul style="list-style-type: none"> - u tekstu podvlače upitno-odnosnu zamjenicu <i>koi/koja/koje</i>; - u tekstu podvlače glagole u ličnom obliku i određuju im lice, broj, vrijeme; lični glagolski oblik postavljaju u neodređeni oblik, objašnjavaju upotrebu načina; - u tekstu podvlače glagolske priloge; - u tekstu podvlače imenice u dativu i lokativu, odnosno u akuzativu i lokativu i objašnjavaju njihovu razliku; - u tekstu podvlače nepromjenljive vrste riječi; - ispravljaju pogrešno upotrijebljene prijedloge i priloge (npr. <i>kuda/gdje</i>); - iz teksta prepisuju složene rečenice i raščlanjuju ih na proste i proširene; - u rečenicama podvlače veznike; - proste i proširene rečenice raščlanjuju na sastavne djelove; - podvlače u rečenicama imenski i glagolski predikat, odnosno imenice i pridjeve u službi atributa i predikata, objekat; - u tekstu podvlače skraćence i pišu njihov puni oblik; - prosuđuju razumljivost i 		

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi – sadržaji	Korelacija
<p>3.3. Razvija sposobnost čitanja i razumijevanja stručnih i publicističkih tekstova, kao i sposobnost samostalnog pisanja sličnih.</p> <p>a) Razumije i stvara svom uzrastu odgovarajuće:</p> <ul style="list-style-type: none"> - naučnopopulane tekstove povezane s temama iz drugih predmetnih područja (npr. opis života poznate ličnosti, opis kraja/ države, događaja u prirodi, priča o toku događaja), - izvještaje o aktuelnim/ zanimljivim događajima, - javna obavještenja (teletekst, program sportskog i kulturnog događaja); <p>b) tokom čitanja uočava ključne pojmove i važne podatke u tekstu i razvrstava ih u pojmovnu mapu; za stvaranje sopstvenoga teksta, po uzoru</p>	<p>jezičku pravilnost teksta;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ispravljaju neodgovarajuće i nepravilno upotrijebljene oblike, nerazumljivost i nepravilnost; sami/same i uz nastavnikovu/ nastavničinu pomoć uče na greškama. <p>3.3. Učenici/učenice:</p> <ul style="list-style-type: none"> - opisuju predmet po slobodnom izboru; - opisuju predio/ državu po slobodnom izboru; - opisuju život osobe po slobodnom izboru; - priprećavaju tekst knjige/filma po slobodnom izboru; - pripovijedaju o svojim doživljajima (upotrebljavaju i dijalog), po slobodnom izboru. <p>Prije pisanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razmišljaju šta bi sve mogli napisati i izrađuju misaoni obrazac / radni koncept; - u različitim izvorima traže podatke i upisuju ih u misaoni obrazac / radni koncept. <p>Tokom pisanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - napišu naslov i vrstu teksta; - pretvaraju misaoni obrazac / radni koncept u pisani tekst, pri čemu 	<p>3.3.</p> <ul style="list-style-type: none"> - izvještaj o aktuelnim/ zanimljivim događajima - javno obavještenje (teletekst, program sportskog i kulturnog događaja) 	

<p>na čitani tekst i pojmovnu mapu, izrađuje misaoni obrazac / radni koncept.</p>	<p>tekst dijele na uvod, razradu i zaključak, kao i na pasuse.</p> <p>Poslije pisanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pročitaju sastav i prvo sami/same, a zatim uz pomoć nastavnika/nastavnice/učenika/učenice/priručnika ispravljaju sadržajne, gramatičke i pravopisne greške; - prepisuju tekst, pri čemu vode računa o njegovoj spoljnoj oblikovanosti i čitljivosti; - svoj tekst upoređuju s radovima drugova/drugarica iz odjeljenja i procjenjuju ga. 		
---	--	--	--

II nastavna oblast: NASTAVA KNJIŽEVNOSTI

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi – sadržaji	Korelacija
<p>A) Čitanje Učenik/učenica razvija recepcijsku sposobnost (sposobnost razumijevanja i vrednovanja književnih tekstova).</p> <p>1. Proza</p> <p>1. 1. Razvija vještinu čitanja, iznošenja ličnog doživljaja, prepoznavanja i razumijevanja osobina pripovjednih vrsta: – fantastične pripovijetke i bajke (uočava i razumije istorijsku,</p>	<p>A) Učenici/učenice interpretativno čitaju duže umjetničke tekstove (autorske i narodne).</p> <p>1.1. – Prepoznaju fantastičnu pripovijetku i bajku određujući istorijsku, mitološku i fantazijsku pozadinu i analizirajući ulogu tipičnih bića i junaka iz bajke; – odvajaju narodnu</p>	<p>1. – bajka – fantastična pripovijetka</p>	<p>1. Likovna kultura (ilustrovanje književnog teksta)</p>

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi – sadržaji	Korelacija
<p>mitološku i fantastičnu pozadinu pripovijetke i bajke, uočava ulogu tipičnih bića i junaka iz bajke).</p>	<p>prozu od umjetničke i razlikuju vrste narodnih pripovjedaka;</p> <ul style="list-style-type: none"> - pronalaze temu i središnju ideju (poruku) teksta; - razlikuju materiju (npr. historijski događaj) i prepoznaju njeno preoblikovanje u tekstualnu stvarnost; - objašnjavaju fabulu pripovijetke i redosljed događaja; - objašnjavaju vrstu književnog postupka u djelu: opisivanje (opis), subjektivno opisivanje (slikanje), označavanje književnih likova, pričanje o događaju, dijalog; - ilustruju tekstualnu stvarnost (kod deskripcije); - izrađuju grafikone događanja radnje (kod pripovijedanja i dijaloga); - otkrivaju uzročno-posljedičnu vezu događaja; - rangiraju događaje i postupke (dobro/loše i sl.). 		

1.3. Predmetni program i ključne kompetencije⁴ za cjeloživotno učenje

Ključne kompetencije neophodne su za uspješno učestvovanje u društvenim aktivnostima, i definisane su kao generičke ili transverzalne kompetencije. Postizanje ovih kompetencija znači posjedovanje čitavog sklopa vještina, znanja i stavova koji su primjereni određenoj situaciji. To je prenosivi multifunkcionalni sklop znanja, vještina, nadarenosti i stavova koji su potrebni svim pojedincima za njihovu ličnu realizaciju i razvitak, uključivanje u društvo i zapošljavanje.

Odnose se na sklonost učenju, bolje usmjeravanje vlastitog učenja, na društvene i međuljudske odnose, komunikaciju, motivaciju itd. Uzimajući u obzir ove izazove i vodeći računa o međunarodnim postignućima na tom polju, definisan je okvir koji uključuje osam područja ključnih kompetencija koje se smatraju neophodnim za sve članove društva koje počiva na znanju. Zasnivanje obrazovnih programa na razvoju ključnih kompetencija, odnosno njihova integracija u obrazovne programe, jedna je od pretpostavki za ujednačavanje kvaliteta obrazovanja u svim evropskim zemljama i veću prohodnost učenika tokom obrazovanja, ali i zapošljavanja.

Ključne kompetencije u programu za jezik i književnost. U savremenom obrazovnom sistemu razvoj ključnih kompetencija kroz školovanje može se, prije svega, podržati postojećim predmetnim programima.

Komunikacija na maternjem jeziku. U nastavi jezika i književnosti postavljenoj na temeljima komunikacijskog pristupa, posebno se insistira na razvoju četiri aktivnosti sporazumijevanja: slušanje, govorenje, čitanje i pisanje. Kod učenika se, na svim nivoima obrazovanja, u skladu sa ciljevima predmetnog programa, razvija sposobnost izražavanja misli, osjećanja

⁴ Evropski savjet postavio je 2000. godine u Lisabonu novi strateški cilj za Evropsku uniju: da postane najkonkurentnija i, što se znanja tiče, najdinamičnija ekonomija na svijetu, sposobna za kontinuirani ekonomski razvoj s većim brojem radnih mjesta, koja su uz to i kvalitetnija i sa većom socijalnom kohezijom. Da bi se ovo postiglo, evropski obrazovni sistemi treba da se prilagode zahtjevima društva zasnovanog na znanju i potrebama unaprijeđenog nivoa i kvaliteta zapošljavanja. Jedna od glavnih komponenti ovog pristupa jeste promocija novih osnovnih vještina. Evropski savjet pozvao je zemlje članice, Savjet i Komisiju da osnuju evropski okvir koji definiše nove, tj. osnovne vještine koje će obezbijediti cjeloživotno učenje. Taj okvir treba da obuhvati informatičke nauke, tehnološku kulturu, strane jezike, preduzetništvo i socijalne vještine. U tom programu lista osnovnih vještina proširena je na pismenost (uključujući i numeričku), osnovne vještine u matematici, nauci, tehnologiji i informatici, razvoj vještine učenja, razvoj socijalnih vještina i preduzetništva. Formirana je radna grupa čiji je glavni cilj da identifikuje i definiše koje su to nove vještine i kako se one mogu bolje integrisati u predmetne programe (kurikulum), održavati i razvijati kroz život. Posebnu pažnju treba posvetiti djeci s posebnim potrebama, zatim osposobljavanju onih koji su napustili školu i odraslima. Iako nijesu obavezne za države članice, kompetencije doprinose razvoju međusobnog povjerenja među njima i ohrabruju pozitivne promjene u obrazovnim sistemima.

i činjenica u usmenom i pisanom obliku. Insistira se na sticanju znanja u odnosu na osnovne funkcije jezika, na njegovu umjetničku i neumjetničku upotrebu, razumijevanju i upotrebi različitih funkcionalnih stilova, funkcionalnom korišćenju fonda riječi koji pojedinac već posjeduje, kao i daljem razvijanju i bogaćenju leksike. Takođe, insistira se na savladavanju gramatičkih i pravopisnih pravila i njihovoj uspješnoj primjeni. Učenici uočavaju i razumiju i nelingvističke elemente komunikacije i prepoznaju njihov značaj: kvalitet glasa, izraz lica, držanje tijela i izražavanje pokretima i dr.

U okviru dvije oblasti predmeta (nastava jezika i nastava književnosti) učenici razvijaju svijest o različitim vrstama umjetničkog teksta (bajke, mitovi, legende, pjesme, lirska poezija, pozorište, kratke priče, pripovijetke, romani) i razumiju njihove osnovne karakteristike. Razvija se ljubav prema književnosti. Takođe, uočavaju i razumiju vrste neumjetničkih tekstova (naučnopopularni tekstovi, biografije, molbe, izvještaji, uvodni članci, eseji i dr.), znaju njihove osnovne karakteristike i osposobljavaju se da pišu slične. U skladu s tim razvijaju vještinu čitanja neumjetničkih i umjetničkih tekstova. Kroz stalnu primjenu uče se pravilima dobre komunikacije u pisanom i usmenom obliku. Uče se da, u skladu sa situacijom, govore koncizno i jasno, da znaju da započnu razgovor i budu uspješni sagovornici. Kroz realizaciju ciljeva programa učenici se osposobljavaju za pisanje raznih vrsta tekstova, po uzoru na čitane.

Opštim i operativnim ciljevima ističe se razvijanje pozitivnog stava prema maternjem jeziku, njegovo prihvatanje kao najefikasnijeg sredstva za sporazumijevanje i napredovanje. Takođe, razvija se tolerancija i pozitivan stav prema drugim jezicima u neposrednom okruženju.

Učenici razvijaju i sposobnost čitanja i razumijevanja nelinearnih tekstova, razumijevanja i tumačenja shema, tabela i grafikona kako bi dolazili do podataka različitih vrsta. Kroz javne nastupe razvijaju samopouzdanje za takvu vrstu nastupa.

Učiti kako se uči. Kontinuirano se, kroz aktivnost učenika u školi i kod kuće, razvija kompetencija – učiti kako se uči. Ona obuhvata sljedeće vještine: efikasno raspolaganje vlastitim vremenom, rješavanje problema, sticanje, procesuiranje, ocjenjivanje i asimilacija znanja i primjena novih znanja i vještina u različitim kontekstima – kod kuće, u društvenim aktivnostima i sl. U oblasti o kojoj je riječ, posebno ističemo *sposobnost kritičkog razmišljanja o objektu i svrsi učenja i sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korišćenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, gestovi, mimika itd.) radi što uspješnijeg usmenog komuniciranja, te razumijevanje i stvaranje raznih multimedijskih poruka (pisanih ili usmenih).* Takođe, učenici prepoznaju *učenje kao cjeloživotni proces.*

Važan dio sticanja i razvoja vještine čitanja u nastavi jezika i književnosti jeste razvoj sposobnosti učenja putem čitanja. Sposobnost učenja putem

čitanja razvija se kroz čitanje i analizu teksta, što podrazumijeva uočavanje ključnih pojmova i s njima povezanih važnih podataka, upoređivanje sa prethodnim znanjima, korekcija podataka koje već posjeduju itd. Prilikom analize neumjetničkih tekstova učenici formiraju pojmovnu mapu kao logičku strukturu teksta i pritom razvijaju sposobnost razdvajanja bitnog od nebitnog, razlikovanja relevantnih od irelevantnih informacija prilikom slušanja i čitanja, te govorenja i pisanja. Analizirajući tekstove različitih vrsta učenici stiču vještinu argumentovanja sopstvenog mišljenja i stava i razvijaju kritičko mišljenje. Istovremeno uče da uvažavaju mišljenja drugih, saopštena u pisanom ili usmenom obliku. Uključuju se u konstruktivan i kritički dijalog.

Matematička kompetencija. U okviru nastave jezika razvija se i kroz korišćenje matematičkih oblika mišljenja (logičko razmišljanje) u smislu posjedovanja vještine tumačenja shema, grafikona/dijagrama u nelinearnim tekstovima, kao i prikazivanja podataka putem shema, grafikona/dijagrama. *Temeljno znanje i razumijevanje brojki i mjera, te sposobnost njihovog korišćenja u nizu svakodnevnih situacija, temeljna je vještina koja uključuje osnovne metode računanja i razumijevanje osnovnih oblika matematičkog prikazivanja statističkih podataka.*

Digitalna kompetencija. U sklopu razvoja vještina komunikacije u nastavi predmeta Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost moguće je razvijati digitalnu kompetenciju. To podrazumijeva, između ostalog: *sposobnost korišćenja primjerenih pomoćnih sredstava (prezentacije, grafikoni, dijagrami, karte) da bi se pribavile, predstavile i razumjele složenije informacije, mogućnost pristupa i pretraživanja internet stranica i korišćenje internet usluga kao što su debatni forumi i elektronska pošta, sposobnost korišćenja ICT-a kao potpore kritičkom razmišljanju, kreativnost i inovativnost u raznim kontekstima: u školi, kod kuće, u slobodnom vremenu...*

Preduzetnička kompetencija. Nastavno-ciljni i djelimično otvoreni nastavni programi usmjereni na ishode, u okviru kojih se insistira na ciljevima koje učenici treba da postignu, odnosno standardima koje treba da ostvare, zasnovani su na konstruktivističkoj teoriji učenja i nastavnom procesu usmjerenom na učenika. Učenici stiču trajna i primjenljiva znanja kroz odabrane aktivnosti, u okviru kojih su oni konstruktori vlastitih znanja. Takav proces nastave/učenja zahtijeva pluralizam nastavnih metoda i oblika rada kojima se postiže njegova individualizacija i podstiče inicijativnost i *preduzetnički duh*. Naime, učenici kroz učešće u različitim aktivnostima učenja, projektima i sl. imaju prilike da prihvataju odgovornosti za vlastite postupke, bilo pozitivne ili negativne, razvijaju strateške vizije i postavljaju ciljeve vlastitog učenja, što ih motiviše za bolji uspjeh i u oblasti jezika i književnosti.

Građanska kompetencija. Razvija se kroz uvođenje učenika u pravila lijepog ponašanja u različitim okolnostima, tokom kojih se takođe razvija

jezička kompetencija. Dio ove kompetencije koji se implementira kroz nastavu jezika i književnosti jeste sposobnost konstruktivnog komuniciranja u raznim društvenim situacijama (tolerancija stanovišta i ponašanja drugih, svijest o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti), kao i uvažavanje i razumijevanje različitosti vrednosnih sistema raznih vjerskih ili etničkih grupa, te kritičko prihvatanje informacija koje objavljuju masovni mediji.

Opšta kultura, kulturno (umjetničko) izražavanje. U skladu s definicijom ove kompetencije, kroz nastavu književnosti i njenu korelaciju s likovnom i muzičkom umjetnošću, razvija se prihvatanje važnosti kreativnog izražavanja ideja, iskustava i osjećanja. Tome doprinosi čitanje estetski vrijednih djela koja, osim nacionalnoj, pripadaju evropskoj i svjetskoj baštini. Prilikom čitanja i analize takvih djela razvija se svijest o kulturnoj i jezičkoj različitosti Evrope, kao i vještina izražavanja vlastitih stanovišta na kreativan i originalan način. Proučavanjem i prihvatanjem književnih djela različitih naroda i kultura razvija se smisao za sopstveni identitet povezan sa smislom za poštovanje različitosti, kao i otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju. Usvajaju se osnovna znanja o najbitnijim kulturnim tekovinama različitih naroda kao važnom dijelu ljudske istorije.

Tabela 3: Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje (kratki prikaz)

Kompetencija	Definicija
Komunikacija na maternjem jeziku	<i>Komunikacija</i> je sposobnost izražavanja i tumačenja misli, osjećanja i činjenica u usmenom i pismenom obliku (slušanje, govorenje, čitanje i pisanje) i lingvističko uzajamno djelovanje na odgovarajući način u čitavom nizu društvenih i kulturnih sadržaja – obrazovanje i usavršavanje, posao, dom i slobodno vrijeme.
Komunikacija na stranom jeziku	<i>Komunikacija na stranim jezicima</i> u velikoj mjeri ima istu dimenziju kao vještina komuniciranja na maternjem jeziku: temelji se na sposobnostima razumijevanja, izražavanja i tumačenja misli, osjećanja i činjenica u usmenom i pismenom obliku (slušanje, govorenje, čitanje i pisanje) u odgovarajućem nizu društvenih sadržaja – posao, dom, slobodno vrijeme, obrazovanje i usavršavanje – u skladu sa željama i potrebama pojedinca. Komuniciranje na stranom jeziku zahtijeva vještine poput posredovanja i međukulturalnog razumijevanja. Stepenn uspjehnosti različit je u ove četiri dimenzije, između pojedinih jezika i s obzirom na lingvističko okruženje i nasljeđe pojedinca. ⁵

⁵ Evropska unija je neko vrijeme koristila kao referentni dokument Zajednički evropski okvir referenci za jezike (CEF) koji je sastavilo Vijeće Evrope. CEF na korisnike i učenike nekog jezika gleda prvenstveno kao na 'predstavnike društva' koji imaju zadatak da nešto postignu u konkretnim okolnostima, okruženjima i područjima djelovanja. Učenje i upotreba stranih jezika temelje se na opštoj i komunikativnoj jezičkoj kompetenciji i omogućavaju im da razviju multijezičku i multikulturalnu kompetenciju. Dakle, pristup koji je preuzeo CEF u velikoj

<p>Matematička pismenost i osnovna znanja iz nauke i tehnologije</p>	<p><i>Matematička pismenost</i> jeste sposobnost sabiranja, oduzimanja, množenja, dijeljenja i izračunavanja omjera pri mentalnom i pismenom izračunavanju u svrhu rješavanja niza problema u svakodnevnim situacijama. Naglasak je na procesu a ne rezultatu, na aktivnosti a ne zapamćivanju. Naučna pismenost odnosi se na sposobnost i spremnost korišćenja znanja i metodologije koja se koristi da bi se objašnjavao svijet prirode. Tehnološko znanje jeste razumijevanje i primjena tog znanja i metodologije da bi se mijenjalo prirodno okruženje u odgovoru na prihvaćene ljudske želje i potrebe.</p>
<p>Digitalna kompetencija</p>	<p><i>Digitalna kompetencija</i> podrazumijeva sigurnu i kritičku upotrebu elektronskih medija na poslu, u slobodnom vremenu i komuniciranju. Ova kompetencija povezana je s logičkim i kritičkim razmišljanjem, visokim nivoom vještine upravljanja informacijama i dobro razvijenom vještinom komuniciranja.</p> <p>Na najnižem nivou, ICT uključuje upotrebu multimedijske tehnologije za pronalaženje, primanje, čuvanje, predstavljanje i razmjenu informacija, te komuniciranje i učestvovanje u internet mreži.</p>
<p>Učiti kako se uči</p>	<p><i>Učiti kako se uči</i> predstavlja sposobnost i umijeće organizovanja i uređivanja vlastitog učenja bilo pojedinačno ili u grupama. To uključuje vještinu funkcionalnog raspolaganja vlastitim vremenom, rješavanje problema, sticanje, procesuiranje, ocjenjivanje i asimiliranje znanja, te primjenu novog znanja i vještina u različitim kontekstima – kod kuće, na poslu, u obrazovanju. Uopšte, <i>učiti kako se uči</i> znatno doprinosi uspješnom upravljanju vlastitom karijerom.</p>
<p>Građanska kompetencija</p>	<p><i>Građanska kompetencija</i> obuhvata sve oblike ponašanja kojima treba ovladati da bi pojedinac funkcionalno i konstruktivno mogao učestvovati u društvenom životu i rješavati probleme kada je to potrebno. Međuljudske vještine nužne su za uspješnu interakciju između dvoje ili više ljudi, i primjenjuju se u javnom i privatnom domenu.</p>
<p>Preduzetnička kompetencija</p>	<p><i>Preduzetništvo</i> ima aktivnu i pasivnu komponentu: ono uključuje sklonost da sami unosimo promjene, te sposobnost da prihvatamo, podržavamo i prilagođavamo inovacije spoljnjih činilaca. Preduzetništvo podrazumijeva prihvatanje odgovornosti za vlastite postupke, bilo pozitivne ili negativne, razvijanje strateške vizije, postavljanje ciljeva i njihovo postizanje, te motivisanost za njihov uspjeh.</p>
<p>Opšta kultura; kulturno izražavanje</p>	<p><i>Opšta kultura</i> podrazumijeva prihvatanje važnosti kreativnog izražavanja ideja, iskustava i osjećanja u čitavom nizu medija, uključujući muziku, tjelesno izražavanje, književnost i plastične umjetnosti.</p>

mjeri odgovara onom WGB-a za „ključne kompetencije“. Za više informacija vidi: http://www.culture2.coe.int/portfolio/documents_intro/common_framework.html. Za potpuniju analizu i konkretne preporuke o poboljšanju učenja stranog jezika vidi „Izvještaj o radu radne skupine za jezike“ na http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/objectives_en.html#language.